
Maareformi elluviijad kohtadel: riigimaade ülemad ja ringkonna valitsejad

Kadri Tael

Annotatsioon. Artikkel käsitleb põllutööministeeriumi alluvuses töötanud ametnikke, kes viisid ellu 1919. aasta maareformi maakonna ja ringkonna tasandil.

Võtmesõnad: maareform, Põllutööministeerium, riigimaade ülem, ringkonna valitseja

Selleks, et mõista ühte radikaalsemat maareformi, selle ellurakendamist ja sellest koorunud ettenägematuid asja- ja vastuolusid, on oluline uurida põhjalikumalt reformi teostajaid ning nende intensiivset ja väljakutseterohket tegevust. Varem harva käsitletud reformi inimhõõrte uurimine võimaldab esile tuua reformi olemust ja noore riigi haldussuutlikkust.

1919. aasta maaseaduse vastuvõtmisest 15 aastat hiljem kirjeldati tagasivaatavalt olukorda järgnevalt: „Vene seadusandluselt ei pärinud Põllutööministeerium maareformiks vähimatki normi, samuti ka mitte kogunud ametnikkude kaadrit. Ka ei olnud kusagilt mujalt kogemusi ega eeskuju omandada, vaid Põllutööministeeriumil tuli selleaegses olukorras endal leida isikuid, kellel oli julgust ja usku asuda suurmaaomandi ülevõtmisele ja korraldamisele, neist organiseerida asutise koosseis ja samal ajal juhtnõõride ja ringkirjadega hoida neid seaduse piires või vähemalt soovitud suunas, kuna paljule

selleaegsele elust tingitud tegevusele alles hiljem seadustega tagantjärele sanktsioon anti.”¹

Need read iseloomustavad verivärske ministeeriumi algusaegade tegevust, kus oli ülioluline ametnike kaadri komplekteerimine, milles oli suur osakaal isiklikul julgusel ja usul reformi teostamise võimalikkusesse. Reformi teostamise algusaastatel puudus piisavalt eelteadmisi, nappis kogemusi ja oli muidki ettenägematuid kitsaskohti. Samuti oli algusaegadel vähe spetsiaalse ettevalmistusega inimesi, kellest paljud olid veel sõjaväeteenistuses. Paraku teame neist maareformi elluviijatetest üpris vähe. Tuginedes riigimaade ülemate ja ringkonna valitsejate teenistuskirjadele, püütakse käesolevas artiklis anda esmane ülevaade neist kui maareformi elluviijatest kohalikul tasandil.

Üldlevinud arvamuse kohaselt suutis riigiparaat selle kardinaalse pöörde teostamisega üsna hästi hakkama saada. Selgitamist vajab aga asjaolu, kuidas suudeti siiski lühikese ajaga nii ulatuslikult vana agraarkord ümber kujundada? Kes olid sellesse uskujad, eestvedajad, elluviijad? Milline oli nende ettevalmistus ja kogemustepagas? Milline oli noore vabariigi põllutööametnike kaader, nende omavaheline tööjaotus ja millised olid ülesanded? Milliste ettearvatute probleemidega tuli neil töö käigus kokku pörkuda, millised õnnestunud lahendused aitasid kaasa maareformi elluviimisele. Need ja muud töö käigus konkretiseeruvad küsimused vajavad ajaloolaste vastuseid.

Maareformi eel

Tulevaselt reformilt oodati lahendusi nii rahvuslikele kui ka sotsiaalsele probleemidele. Maa ümberjagamisega loodeti laiendada ja tugevdada põllupidajatest keskklassi, mis oleks ka kindlam tugi Eesti riigi iseseisvusele. Peale poliitiliste ja sotsiaalsete oli ülitähtis veel pidevate majanduslike probleemide lahendamine. Sõdade ajal olid paljud majapidamised jäänud laokile, inventar hävinenud, omanikud lahkunud ja majapidamised maha jätnud.

Noores riigis tegelesid maaolude korraldamisega vastloodud põllutööministeeriumi kaks osakonda: riigimaade ja maakorralduse

¹ Põllutööministeerium. – Valitsusasutiste tegevus 1918–1934. Tallinn 1934, lk 190.

osakond. Viimases tegeldi suurmajapidamiste üle järelevalve teostamise ja maaseaduse väljatöötamisega.² Esmalt saatis ministeerium oma esindajaid kontrollima kohalikke olukordi ja välja selgitama korratuid mõisamajapidamisi, määrates vajaduse korral neisse hoolekandevalitsejaid. Järk-järgulise hoolekandemõisate võrgustiku loomise käigus leiti paljud hilisemad reformitegelased, korjusid vajalikud kogemused ja oskused.

Kohapeal tegutsenud ministeeriumi esindajad käisid kuu või kahe tagant koos koosolekutel Tallinnas, esitades ülevaateid maakondades toimuvast. Sageli tõdeti riigi hoolekande alla võetud mõisate valitsejateks määratud isikute saamatust ja vähest asjatundmist. Samas tuli aga mõisate ülevõtmisega kiirustada, et vältida neist vara laialiandmist ja mahamüümist.³

Asutav Kogu võttis maaseaduse vastu 10. oktoobril 1919. aastal. Tegemist oli raamseadusega, mille rakendusmäärused võeti vastu 28. jaanuaril 1920. Nii seaduse kui ka rakendusmääruste põhiautor oli noor ja võimekas tööerakondlasest põllutööminister Theodor Pool (1890–1942).

Maareformi elluviimiseks loodi kindel riiklik struktuur. Põllutööministeeriumis tegeles sellega maakorralduse osakond, mille käepikenduseks olid kõigis maakondades tegutsevad riigimaade ülemad koos oma meeskonnaga. Maakonnad jagati omakorda ringkondadeks, mida juhtisid riigimaade ülematele alluvad ringkonnaevalitsejad. Lisajõududeks olid instruktorid, maamõõtjad, kantselei ametnikud ja kiireloomuliste tööde korral selleks palgatud ajutine tööjõud.

Riigimaade ülemate ja ringkonnaevalitsejate institutsioon

Seaduse vastuvõtmisega hakkasid maakonna tasandil reformi ellu viima riigimaade ülemad (endine ministeeriumi esindajad) ja neile alluvad ringkonnaevalitsejad. Algusaegadel oli iga maakond jagatud

² RA, ERA.58.1.23, l. 101. Riigikontrollile saadetud Põllutööministeeriumi Maakorralduse Peavalitsuse tegevuse ülevaade 1919. aasta kohta. 9.10.1922.

³ RA, ERA.62.49.38. Riigimaade ülemate koosolekute protokollide ärakirjad. Põllutööministeeriumi ja maakonnaevalitsuste esindajate koosoleku protokollid ärakiri 14. veebr 1920. a.

8–18 ringkonnaks, mis langesid enam-vähem kokku endiste kihelkondadega. Ühe ringkonna kohta tuli keskmiselt 6–10 peamõisa koos karjamõisatega.⁴ Ringkondade loomisel püüti koondada lähedal seisvaid mõisaid.

Laialdaste volitustega riigimaade ülemad määrati maakondadesse alates 1920. aasta veebruarist. Nende ülesanne oli kehtivate seaduste ja määruste põhjal ning ministeeriumi juhtnööride järgi valitseda ministeeriumi haldusalasse kuuluvaid maid ja varandusi. Samuti juhtida maakonnas maakorraldustöid. Esimesel aastal oli üheksa maakonna-ehk riigimaade ülemat, järgneval lisandus Valgamaa ülem.⁵

Riigimaade ülemate otsesed tööülesanded olid osavõtt Maakorralduse nõukogust (nõuandev organ), maakonna planeerimise komisjonist, renditalude hoonete ja metsa omandusküsimuse lahendamise komisjonist, samuti osalemine vallanõukogudes seoses maasaajate kandidaatide ülesseadmise, maade väljaandmise ja enampakkumiste korraldamisega, rendilepingute ja müügiaktide kontrollimine, järelevalve ringkonna valitsuste tegevuse üle ja vastavate juhiste andmine.⁶ Seega oli neile pandud väga laialdane ja vastutusrikas töö, kus esmatähtis oli maareformi võimalikult kiire ja tulemuslik läbiviimine.

Ringkonna valitsejad andsid omakorda juhtnööre ringkonna mõisavalitsejatele ja teostasid järelevalvet nende tegevuse üle. Nende ülesanne oli võõrandamisele kuuluvate maade, hoonete ja liikuva varanduse registreerimine ning tegelik ülevõtmine, hoonete ehituslubade, loomasööda ja inventari müügilubade andmine, samuti asunikele kruntide kätteandmisega seotud eeltööd.⁷

Palgaks määrati esialgu riigimaade ülemale 1000 marka, vaneminstruktorile 800, nooreminstruktorile 700, ringkonna valitsejale 700 ja mõisavalitsejale kuni 600 marka kuus, lisaks prii korter, küte,

⁴ RA, ERA.58.3.7. Riigimaade ringkondade, mõisate ja ringkonna valitsejate nimekirjad; RA, ERA.58.5.442. Riigimaade ringkonna valitsejate nimekiri (maakondade kaupa).

⁵ RA, ERA.58.1.1625, l. 15. Riigikontrolli tsiviilosakonna ülevaade maareformi läbiviimise käigu kohta ajavahemikul 1920–1931 ja selle teostamisega seotud aruandluse revideerimise küsimuses.

⁶ RA, ERA.58.2.33, l. 109. Arvepidamise ja asjaajamise revideerimise aktid. Ettekanded Maakorralduse Peavalitsuse koosseisu ja tegevuse kohta.

⁷ RA, ERA.62.49.38, l. 83.

valgustus ja 1–3 vakamaad maad. Kindlaks määratud hindadega said nad riigi- ja hoolekande all olevatest mõisatest osta leiva- ja suvivilja ning kartuleid, lisaks 3–5 toopi piima päevas. Elamiseks määrati korter enamasti mõisa peahoones, kus perekonnaga ametnikele oli lubatud 3–5, üksikutele 3 tuba.⁸

Riigimaade ülemad

Värskest alustanud ülemad olid peaaegu kõik sündinud 1880. aastatel. Neist noorim, 26aastane, oli Järvamaa riigimaade ülem (6.2.1920–19.06.1921) Arved Varep.⁹ Enamus oli põllumajandusalase haridusega. Kolm (Tartumaal August Kerem, Saaremaal Jaak Sõrmus, Järva- maal Arved Varep) olid lõpetanud Riia Polütehnikumi agronoomina, Berliinis põlluteaduste ülikoolis oli õppinud Pärnumaa ülem Jakob Naudi.¹⁰ Saaremaa ülem Jaan Teetsov (alates 1939. a Teetso) oli 1905. aastal lõpetanud Venemaal Uspenski põllutöökooli,¹¹ mitmed olid saanud hariduse Soomes põllunduskoolides (Võrumaa riigimaade ülem Karl Eller Mustiala, Virumaa riigimaade ülem Aleksander Tomson Kurkijoki).

Pikaajaline Harjumaa ülem Hans Kuik kirjutas oma teenistus- kirjas, et omandas hariduse kodus. Samas oli tal väga korralik kogemuste pagas – üle 10 aasta tööd mitmetes mõisates, sh kirjutajana Abja mõisas ja valitsejana Pornuse mõisas, samuti mitme mõisa ülem- valitsejana Viljandi- ja Järvamaal.¹²

Mitu tulevast ülemat töötasid eelnevalt konsulentidena Eestimaa ja Põhja-Liivimaa põllutöö keskseltsides, olles olnud mõisavalitsejateks ja ülemvalitsejateks Eesti- ja Liivimaal, aga ka Venemaa avarustes. Näiteks töötas Jaan Teetsov Sangaste mõisas karjakasvatuse alal,¹³ Villem Vessart õpetas Sahkapuu põllutöö- ja maamajanduskoolis.¹⁴

⁸ RA, ERA.62.1.2. Põllutööministeeriumi esindajate koosolekute protokollide ära kirjad.

⁹ RA, ERA.58.5.3301. Teenistuskirjad. Varep, Arved Peetri p.

¹⁰ RA, ERA.58.5.2053. Teenistuskirjad. Naudi, Jakob Jaani p.

¹¹ RA, ERA.58.5.3065. Teenistuskirjad. Teetsov, Jaan Jakobi p.

¹² RA, ERA.58.5.1435. Teenistuskirjad. Kuik, Hans Hansu p.

¹³ RA, ERA.58.5.3065. Teenistuskirjad. Teetsov, Jaan Jakobi p.

¹⁴ RA, ERA.58.5.3553. Teenistuskirjad. Vessart, Villem.

Seni läbitöötatud allikate põhjal riigimaade ülemate tegevuses suuri libastumisi ette ei tulnud, kuid seadusest üleastumisi ja noomitusi siiski esines. Näiteks sai noomituse lohakuse ja hooletu kohusetäitmise eest Pärnumaa ülem Jakob Naudi. Audru riigimõisa revideerimisel 1922. aastal tuvastati, et mõisa oli lohakalt peetud ja majapidamine oli korrast ära. Mõis oli riigimõisa staatuses ja eelkõige eeskujuks asunikele. Süü langes nii mõisa valitsejale Millile kui ka riigimaade ülemale, kelle haldusalasse mõis kuulus. Kuna Naudi oli endale talu saanud just sellest mõisast, siis pidanuks ta halvenevat olukorda märkama. Asi lahendati mõisavalitseja Milli tagandamisega.¹⁵

Mitmed ülemad liikusid hiljem hariduspõllule oma teadmisi ja oskusi rakendama või innustasid haridusasutusi looma. Läänemaa ülemast Aleksander Arakust sai Kehtna kõrgema tütarlaste põllutõja majapidamiskooli juhataja (Postimees 1933: 3). Tartumaa ülem Jaak Sõrmus asus Kuusiku karjakasvatuse kooli juhutama.¹⁶ Järvamaa ülem Arved Varep oli oma maakonnas üks Vodja põllutöökooli rajamise tõuke andjad.¹⁷

Mitmele ülemale andis amet tõuke edasiseks karjääriks. Üks võimekamaid oli Georg Oselein, kes oli neli aastat Viljandimaa riigimaade ülem, kust tõusis Riigimaade ameti juhatajaks, püsides selles ametis surmani.¹⁸ Teda on nimetatud ka maareformi elluviimise tegelikuks juhiks.¹⁹

¹⁵ RA, ERA.58.5.2053. Teenistuskiri. Naudi, Jakob Jaani p.

¹⁶ RA, ERA.58.5.2977. Teenistuskiri. Sõrmus, Jaak Märdi p.

¹⁷ RA, ERA.58.5.3301. Teenistuskirjad. Varep, Arved Peetri p.

¹⁸ RA, ERA.58.5.2171. Teenistuskirjad. Oselein, Georg Mardi p.

¹⁹ G. Oselein. Maareformi elluviimise tegelik juht. Kauaaegne riigimaade ameti juhataja ja maareformi elluviimise tegelik juht agronoom Georg Oselin [3.1.1892 Taagepera – 3.9.1937 Vääna] suri südamerabandusse. Ta sündis Taageperas põllupidaja pojana, lõpetas Valga reaalkooli ja õppis 1913–18 Riia Polütehnikumi põllumajandusosakonnas, mille lõpetamise järel läks Võrru alampõllutöökooli talvekursuste õpetajaks. Vabadussõja päevil oli sunnitud Võrust lahkuma ja astus vabatahtlikuna Kalevi malevasse, sõites 8. jaanuaril 1919 liinile, kus võttis osa kõigist lahingutest kuni 20. veebruarini. Vabadussõjast eriteadlasena vabanenud, määrati ta põllutöoministeeriumi maakorralduse osakonna mõisate kontrolli ja hoolekande toimkonna juhatajaks, 1920. aasta maikuu Viljandimaa riigimaade ülemaks ja mais 1924 maakorralduse peavalitsuse juhataja abiks ning mais 1925 nimetati riigimaade ameti juhatajaks, kellena teenis kuni oma surmani. – Postimees 4.9.1937, nr 238, lk 3.

Peale Oseleini sai Viljandimaa riigimaade ülemaks Mihkel Klettenberg – teistega võrreldes kõige staažikam ametikaaslaste seas. Kauaegse eeskujuliku teenistuse eest pälvis ta ametikaaslastest ainsana vabariigigi 10. aastapäeva puhul autasu, 150 krooni raha (Postimees 1928: 4). Klettenberg oli pärast riigimaade ülema ametikoha kaotamist Viljandi maakorralduse komisjoni liige, seejärel maa-ametis maakorraldaja kuni 1939. aastani.²⁰

Saaremaa riigimaade ülem Jaan Teetsov oli II–IV Riigikogu liige ning 1935. aastast Saare maavalitsuse abiesimees, hiljem kuni okupatsioonini Saare abimaavanem (Järva Teataja 1939: 8).

Riigimaade ülemaist kõige kõrgemale jõudis Rahvaerakonna poliitikuna Tartumaa ülemana alustanud August Kerem (1889–1942), kes oli 1920–1933 viies valitsuses põllutöö-, kolmes valitsuses teede- ja neljas valitsuses kaitseminister.

Kümme aastat pärast maaseaduse vastuvõtmist, 1929. aastal kaotati riigimaade ülemate institutsioon ja neid nimetati ümber igas maakonnas moodustatud maakorralduse komisjoni alalisteks liikmeteks.

Ringkonnavalitsejad ja nendega tegevus

Valitsejad olid väga erineva haridustasemega. Teadmisi ja kogemusi oli omandatud koduõppes, Vahi põllutöökooli kursustel, Sähkapuu koolis, Soomes ja Venemaal, aga ka Saksamaal ja Taanis. Näiteks Tõnis Adamson Tartumaa 1. ringkonna valitsejana oli eelnevalt lõpetanud Pärnu linnakooli ning täiendanud end Jaan Raamoti ja Rudolf Allmanni juures.²¹ Vana-Põltsamaa ringkonna valitseja Andres Allast oli lõpetanud Tartu kooliõpetajate seminari kooliõpetaja kutsega ja töötanud 12 aastat õpetajana Kärstna ministeeriumi- ja Väike-Maarja kihelkonnakoolis.²²

Peale gümnaasiumi või mõne muu kooli hariduse omandati teadmisi ja kogemusi metsandusest, põllumajandusest, karjakasvatusest mõisates mõisavalitsejate juhendamisel ning jätkati seejärel mõnes mõisas valitsejaabina või valitsejana.

²⁰ RA, ERA.R.101.2.586. Teenistustoimikud. Klettenberg, Mihkel Tooma p.

²¹ RA, ERA.58.5.469. Teenistuskirjad. Adamson, Tõnis Tõnise p.

²² RA, ERA.58.5.493. Teenistuskirjad. Allast, Andres Andrese p.

Väga suur osa ringkonnavalitsejatest olidki endised mõisavalitsejad. Näiteks oli Harjumaa 7. ringkonna valitseja Rudolf Kolli töötanud üle 15 aasta erinevates mõisates (Karula, Puka, Kodijärve, Raadi, Harju Maidla, Tuula, Väätsa). Ringkonnavalitsejana tegutses ta laitmatult kaheksa aastat.²³

Ringkonnavalitsejateks eelistati võtta endisi hoolekandemõisate valitsejaid, kellega põllutöoministeeriumil oli juba eelnev side ja kogemus. Potentsiaalseid ametnikke leiti vabadele või vabanenud ametikohtadele ka ajalehtedes kuulutades, suusõnaliselt liikunud info kaudu, samuti pakuti ka ise ennast tööle, sest teada oli, et kiire maade ümberkorraldamise tõttu oli pädevat tööjõudu hädasti vaja. Soovituskirjad ja korralik kogemustepagas olid heaks eelduseks töö saamisel.

1920. aastal oli maareformi läbiviimiseks moodustatud 109 ringkonda ja nende etteotsa leitud samapalju valitsejaid. Üheksa maakonna hulgas kõige enam ringkondi oli Harjumaal (18), kõige vähem Järva- ja Saaremaal (8). 1921. aastal lisandus neile Valga maakond 3 ringkonnaga. Ringkonnas oli keskmiselt 6–10 peamõisat koos nende karjamõisatega. Vastavalt tööülesannete vähenemise ja mõisamaade väljajagamise vahelise seose tõttu vähenes ka ringkondade arv. 1929. aastaks oli ringkondi alles 60, kõige enam oli neid Virumaal (10), nelja ringkonnaga piirdusid Pärnu-, Järva-, Saare- ja Viljandimaa. 1932. aastal, kui alles oli 24 ringkonda ja vastavalt ringkonnavalitsejat, vastav ametikoht kaotati ja nende ülesanded pandi kohalike metsaülemate peale.²⁴

Ringkondade tasandil kerkis maareformi elluviimise käigus kõige enam probleeme, mis tekkisid valitsejate suurest töökoormusest, planeerimisvõimekusest, alluvate puudulikust ohjamisest jms. Enim valmistasid probleeme ringkonnavalitsejad, kes ostsid puid, vilja ja muud inventari lubatust suuremal määral edasimüümise eesmärgil. Põllutööminister nõudis korduvalt sellise müügitegevuse lõpetamist. Juhtumite ilmsikstulekul tuli edasimüüjad kohe ametist vabastada.²⁵

²³ RA, ERA.58.5.1354. Teenistuskirjad. Kolli, Rudolf Mardi p.

²⁴ RA, ERA.58.1.1625, l. 15. Riigikontrolli tsiviilosakonna ülevaade maareformi läbiviimise käigu kohta ajavahemikul 1920-1931 ja selle teostamisega seotud aruandluse revideerimise küsimuses.

²⁵ RA, ERA.58.1.18. Põllutöoministeeriumi esitajale kõikides maakondades. 26.11.1919, nr 18143.

Mitmed ringkonna valitsejad olid paralleelselt ka mõne ringkonda kuuluva mõisa rentnikud ja endiste mõisnike volinikud, mis oli lubamatu. Seetõttu anti riigimaade ülematele viivitamatu korraldus keelata ringkonna valitsejatel kõrvaliste, eriti mõisatega seotud ametite pidamine. Asja ilmsikstulekul tuli endiste omanike volinikud ja mõisarentnikud ringkonna valitseja kohalt tagandada.²⁶

Enim ebakohti tuligi välja ringkondade revideerimiste käigus. Kohapeal selgus, et ringkonna valitsejad juhtisid oma põhitöö kõrvalt veel teisi ettevõtmisi ja ärisid, mis tegelikult olid rangelt keelatud. Ilmekaks näiteks oli Virumaal 11. ringkonna valitseja Nikolai Bertram, kellele pandi süüks segadust varade osas – omakasupüüdlilikult polnud ta vahet teinud, kus lõppes mõisa ja kus valitseja oma. Nii toodi revideerimisaktis välja, et Bertramil oli 50 elutervet hobust, samal ajal kui riigi 32 hobust olid väga kurnatud ja jõetud.²⁷

Mõisnikelt koos mõisaga võõrandatud inventari arvelevõtt, hinna määramine ja maasaajatele edasimüümine käis suurte koguste tõttu paljudele ringkonna valitsejatele üle jõu. Revidendid tõid ka välja, et ringkondade ametnikud olid riigistatud põllumajanduslikku inventari omandanud ja maasaajatele müünud rohkem kui lubatud, jäänud selle eest riigile suuremaid summasid võlgu ning ametist lahkudes ei olnud kõike inventari tagasi andnud, mistõttu riigimaade ülemad pidid lahkuvatelt ringkonna valitsejalt ülemäärast inventari tagasi nõutama. Tuvastati, et sageli riigimaade ülemad, nende abid ja maakorraldusinstruktorid pole suutnud oma ringkonna- ja mõisavalitsejate tegevuse üle vajalikul määral järelvalvet teostada, arvepidamist kontrollida ning alluvaid ametnikke piisavalt instrueerida.²⁸ Puudulik ametikohustuste tundmine ja täitmine tõid kaasa väärnähtusi ja nende kordumisi. Ka tõdeti, et kahjuks paljud väärnähtused ministeeriumini ei jõua, sest kohalikud revidendid kas ei pane neid tähele või vaikivad maha.

Esines kuritegusid, mis olid seotud asunike rahade kasutamise või omastamisega ringkonna valitseja poolt. Sarnase teguviisiga jäi vahele Tartumaa Kambja ringkonna valitseja Artur Arik, kes asunike eest

²⁶ RA, ERA.58.1.18. Iga maakonna riigimaade ülemale. 20.4.1920 nr 4961.

²⁷ RA, ERA.58.5.609. Teenistuskirjas. Bertram, Nikolai Heinrichi p.

²⁸ RA, ERA.58.1.18. Ringkiri riigimaade ülematele nr 24. 2.8.1921.

pangast inventarilaenu välja võttis. Tähtaegade lähenedes oli Arik laenu ära tasunud ja taas uue asuniku nimel laenu võtnud. 1926. aastal selgus revideerimise käigus, et laenu oli pangast võetud 300 000 marga suuruses summas ja tagasi oli makstud vaid pool. Asja ilmsiks tulekul pandi Arik petmise ja võimupiiride ületamise pärast vangi (Postimees 1926: 2).

Leidus juhtumeid, kus mõned ringkonnavalitsejad mõisteti vangi oma töökohustustest üleastumiste ja riigile kahju tekitamise tõttu. Nii mõisteti aastaks vangi Virumaa 8. ringkonna valitseja Harald Kuusmann revideerimise käigus selgunud 404 818 margase kassa puudujäägi tõttu, millest ta oli enesele võtnud 18 500 marka. 27aastane süüalune tunnistas, et raha olevat kulunud joomiste ja kaardimängu peale (Postimees 1924: 4).²⁹

Ette tuli ka altkäemaksujuhtumeid, kus ringkonna valitsejaid ja instruktoreid sooviti ära osta ja oma kasuks otsuseid langetama panna. Üks sellistest vahejuhtumitest oli seotud Järvamaa instruktori Friedrich Kangroga, kes revideeris 1920. aastal Väinjärve mõisat seoses hoolekande alla võtmisega. Mõisa volinik andis talle 2000 marka, et mõisat hoolekande alla ei võetaks. Kangro andis aga temale altkäemaksuna antud summa kohe ülemusele edasi. Selleaegne põllutööminister Th. Pool andis Kangrole selle eest tänutäheks 1000 marka ja ülejäänud summa annetati Eesti Punase Risti Seltsile.³⁰

Üldiselt tagasid ajapikku paika loksunud tööjaotus ja inimeste pikaajalisem ametikohtadel töötamine korrapärasema ja järjepidevama maareformi elluviimise. Viljandimaa 5. ringkonna valitseja Andres Allasti tegevuse revideerimise aktis tunnustati valitsejat väga korras oleva asjaajamise eest ja märgiti, et üle 130 asuniku on asunud oma kruntidele, uutesse hoonetesse ning rajanud iluaiaid. Revident E. Heimberg maakorralduse peavalitsusest leidis, et kõigis selles on näha ringkonnavalitseja väsimatut tegevust ja hoolt.³¹

²⁹ RA, ERA.58.1.1515. Teenistuskirjad. Kuusmann, Harald Jakobi p.

³⁰ RA, ERA.58.5.1159. Teenistuskirjad. Kangro, Friedrich Heinrichi p.

³¹ RA, ERA.62.1.1552, l. 1. Maakorralduse Peavalitsuse juhatajale. Nr 237. 19.1.1923.

Kokkuvõtteks

1919. aasta augustis kirjutas põllutööminister Th. Pool oma päeva-
raamatusse: „Suuremaks põhjuseks on see kord, mis ministeeriumis
valitseb – see *tšinovniku*-hing, millega kõik kuni ülemate ametnik-
kudeni läbi on imbunud. Kui mitte igat asja ise tagant ei lükka, siis
on teada, et see paigalt ei nihku. Kõik läheb nagu teo sammul, kuna
tegelikult kiirkulleri kiirusega peaks liikuma. Ees seisab määratu suur
reform, kuid ei ole usku, et nende jõududega, mis käepärast, suudaks
nagu kord ja kohus seda ellu viia.” (Pool 1919).

Th. Pooli mure pädeva ja laialdase ametikaadri puudumise kohta oli
täiesti põhjendatud. Siiski õnnestus maareform kõigist algusaegade
tagasilöökidest hoolimata. Kõik oli alguses uudne, ministeerium ise
alles kujunemas ja ametnikud koos ministeeriumiga niisamuti, riigi
haldussuutlikkus tervikuna alles lapsekingades. Reformi elluviimist
alustanud ametnikud olid veel vilumatud, väheste kogemuste ja tead-
mistega. Riigimaade ülemateks määratutel oli küll juba teatud koge-
mustepagas ja üldpilt kohalikest asjaoludest eelnenud aasta jooksul
ministeeriumi esindajatena ja instruktoritena maakondades liikudes
kogetu näol olemas.

Ringkonnaalitsejad avastasid ennast aga täiesti uues olukorras, kus
hallata tuli mitte ühte ega kahte suurmajapidamist, vaid kümnet koos
sinna juurde kuuluva maade ja inventariga. Neil lasus suur vastutus tege-
vuste koordineerimisel ja edasiste sammude seadmisel. Samas pidid nad
enda alluvuses olevaid mõisavalitsejaid juhendama ja nende üle pidevalt
järelvalvet teostama. Lisaks lausus neil oluline roll – olla eeskujuks tule-
vastele asunikele. Nende käitumine ja teguviisid olid maasoovijate pingsa
jälgimise all ning rikkumise korral leidis see kohest kajastamist meedias
või kõrgemale saadetud kaebustena. Sellest hoolimata tuli paraku siiski
ette ka seadusrikkumisi ja ametivõimu kuritarvitamist. Ajapikku selgi-
nesid aga ametikohustused ja kontrollimehhanismid, konkretiseerusid
ülesanded, kasvasid teadmised ja kogemused ning riigimaade ülemate
ja ringkonnaalitsejate tegevus omandas plaanipärasema ja sihikind-
lama ilme, mis viis maareformi tõhusale elluviimisele.

Maareformi elluvijjad kohtadel: riigimaade ülemad ja ringkonna valitsejad

Kasutatud allikad ja kirjandus:

Arhiiviallikad:

RA = Rahvusarhiiv

ERA.58: Põllutööministeeriumi üld-, statistika, varade ja arveosakond

ERA.62: Põllutööministeeriumi Katastri ja Maakorralduse osakond

ERA.R.101: Põllumajanduse Keskvalitsus

Käsikiri:

Theodor Pool. Päevaraamat IV. 20.11.1918 kuni 20.10.1919. (Koopia autori valduses.)

Kirjandus:

Põllutööministeerium. – Valitsusasutiste tegevus 1918–1934. Tallinn 1934, lk 142–208.

Perioodika:

Järva Teataja 20.2.1939

Postimees 24.11.1924

Postimees 25.8.1926

Postimees 9.3.1928

Postimees 2.11.1928

Postimees 1.1.1933

Vaba Maa 31.12.1932

THE IMPLEMENTERS OF THE LAND REFORM: THE STATE LAND SUPERIORS AND DISTRICT RULERS

Summary

This article focuses on the people who implemented the land reform on the level of county and district. In order to understand one of the most radical land reforms, its implementation and the unforeseen conditions and consequences, it is important to investigate the implementers of the reform as well as their intense and challenging activities. Looking at the human dimension of this process sheds light on the nature of the reform as well as the administrative capabilities of the young state.

After the land reform of 1919 was passed, it was the state land superior who began the implementation of the land reform on a county level. Every county was divided between 8 to 18 districts with an average of 6 to 10 manors with auxiliary manors in each. The job of the district ruler was to supervise stewards of manors working under him as well as reviewing their activities. As the manor land was given away and tasks became fewer, the number of staff at the districts also decreased. In 1932 there were only 24 district rulers left. The position was then eradicated with tasks redistributed amongst head foresters. In 1929, a decade after the passing of the land reform, the institution of the state land superior was also dismantled and renamed as permanent members of the commission of land consolidation.

The state land superiors had previous experience as representatives of ministries and instructors within the county.

The district rulers found themselves in a completely new situation where they had to stay on top of not only one or two manors, but ten of them alongside the land and inventory. They were responsible for coordinating and deciding the next steps. They had to instruct the stewards of manors working under them as well as review their activities. Their conduct and demeanour was under scrutiny and when they made a mistake it was immediately reported in the media and to proper channels. Even though this happened, people still broke

the law and abuses of power ranged from embezzlement to incompetence and theft.

Despite all the initial setbacks, it can be said that the land reform was a success. At the beginning of the process the public servants were inexperienced and had little knowledge. As time passed the rules and control mechanisms became more clear and all of this led to a more methodical and systematic implementation of the land reform. In time the roles people played within the system also became clearer. The officials' knowledge and experience grew, the state land superiors and district rulers became increasingly efficient with regard to performing their tasks.

Keywords: the 1919 Estonian Land Reform, the Ministry of Agriculture, state land superior, district ruler